

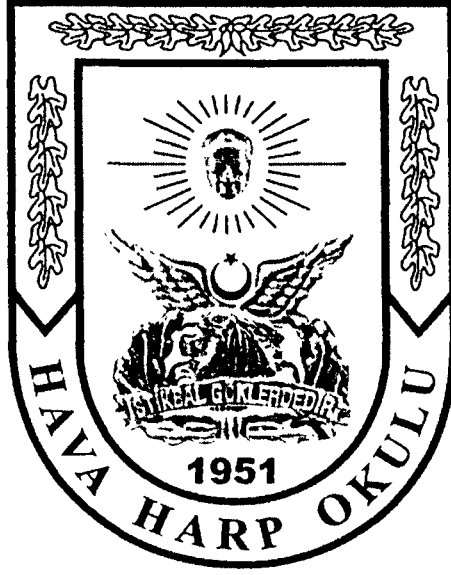
HAVA HARP OKULU

2010-2011 EĞİTİM VE ÖĞRETİM YILI AÇILIŞ DERSİ

ATATÜRK'ÜN ARDINDAN BİR ANMA KONUŞMASI

PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR

**HAVA HARP OKULU 2010-2011 EĞİTİM VE
ÖĞRETİM YILI AÇILIŞ DERSİ
ATATÜRK'ÜN ARDINDAN BİR ANMA
KONUŞMASI**

PROF. DR. HİKMET ÖZDEMİR

ATATÜRK'ÜN ARDINDAN BİR ANMA KONUŞMASI

Sevgili Harbiyeliler; Saygıdeğer Komutanım ve Hava Harp Okulumuzun Seçkin Konukları;

Tarihin her döneminde kurumsal ve toplumsal yaşamda anma konuşmalarının özel bir yeri olmuştur.

Hitabet sanatının seçkin örnekleri olarak yapanın ve konunun önemine göre bu konuşmaların bazıları kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Açılış dersimizde elbette bir hitabet türü olarak anma konuşmalarından söz etmeyeceğim.

Edebiyatın yaygın kullanılan bu türü hakkında edebiyatçı meslektaşlarım derslerinizde gerekli teknik bilgileri vermişlerdir veya vereceklerdir.

Ben burada daha çok böyle bir konuşma türü olduğunu belirtmekle yetineceğim.¹

Yalnız şu kadarını söylemek isterim ki; biyografiler ve otobiyografiler gibi anma konuşmaları da bir milletin tarih bilincinin oluşumu ve yeni kuşaklarının eğitiminde önemli bir yazılı hazinedir.

Ve bizim cumhuriyet tarihimiz bu literatür açısından zengindir.

Atatürk gibi muhteşem bir dehanın tek başına varlığı bile bu hazinenin günümüze ulaşan zenginliğinin önemli bir kısmını oluşturur.

Atatürk örneğinde anma konuşması yapan, kendisi de konuşmalarına konu olmuştur.

Hem de binlerce yüzbinlerce defa.

¹ Emin Özdemir, *Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı*, (İstanbul, Remzi K., 12. Basım, 2008), s. 216 ve 217.

Atatürk açısından bu durumun ayrıca uluslararası boyutu da bulunmaktadır.

Burada elbette yabancıların söz konusu hazineye yaptıkları katkıdan söz ediyorum.

Fakat ne yazık ki, bizler, bugünkü açılış dersimize hazırlanırken de gördüm ki; bu eşsiz hazineden yararlanmıyoruz.

Sevgili Harbiyeliler;

Anma konuşmalarını ilginç kılan, bunların ölen bir şahsiyetin veya geçmişte yaşanmış bir olayın ardından gerçekleştirilmesidir.

Konuşmacı doğal olarak ölenin yaşamı, yaptıkları ve manevi mirası veya anma konusu olayın oluş şekli ve anlamı üstüne bir değerlendirme yapar.

Bir şahsiyetin ölümü ardından yapılan anma konuşması, gerçekte o şahsiyetle ilgili konuşanın topluluk adına bir veda muhasebesidir.

Anma konusu geçmişteki bir olay ise yapılan konuşma hatırlatma öğelerini içerir.

Bu türün bizim cumhuriyet tarihimizdeki başarılı bir örneği; 1924 yılı 25 Ekim günü Sosyolog Ziya Gökalp (1875-1924)'in vefatından birkaç gün sonra yakın dostu ve yol (dava) arkadaşı Ruşen Eşref Ünaydın (1892-1959) tarafından Ankara Türk Ocağı'nda yapılan bir konuşmadır.

Ruşen Eşref Ünaydın, o gün yol (dava) arkadaşının ardından önemli bir saptamada bulunmuştur:

“Kaybettiğimiz adam bir ilim velisiydi. (...)”

“Sözünün feyzi edebiyatta, iktisadiyatta, içtimaiyatta, hatta siyasette tecelli etti.”

“Bu itibarla tarih inkâr edecek midir ki bir ondan evvelki Türk irfanı, bir de ondan sonraki Türk irfanı vardır.”

Konuşmacının anlatımıyla; ölenin derslerinin saati ve mekânı yoktur; O, Sokrates gibi muhataplarına, tilmizlerine sokakta, odada, bahçede ve kürsüde daima bilgisinin zülâlini (saf özünü) sunmuştur.²

İmparatorluktan milli devlete geçiş sürecinde hayli etkili olmuş bir düşünür ve parlak bir akademisyen daha güzel nasıl anlatılabilir?

Ruşen Eşref Ünaydın, Ziya Gökalp'ın ölümünün ikinci yılında 25 Ekim 1926 günü de bu defa İstanbul'da arkadaşının mezarı başında konuşmuştur.

Bu defa Onun hasta yatağında ağrılar içinde kıvranırken kendisine anlattığı ve Cumhuriyet'in milli güvenliği ile ilgili, stratejik önemde bir araştırma projesinden söz etmiştir:

“Yatağının içinden birtakım beyaz torbalar çıkardı. Bunlar bir kütüphane, bir yazıhane idi. (...) Torbalardan birini açtı, içine elini daldırdı. Beyaz bezlere sarılı küçük keseler çıkardı. Bunlardan her biri bir defter ihtiva ediyordu. (...)”

“O gün aramızda sualli cevaplı bir uzun hasbıhal yapıldı. Kendisini güya birkaç dakikadan fazla rahatsız etmeyecektim. Fakat sohbetin lezzetinden yanında birkaç saat kaldım. Şark vilayetlerindeki Türk aşiretleri hayalinden bahsetti. Konuşmaktan bıkmıyordu. O gün bana ilk defa paradan bahsettiğini işittim.”

“Bu parayı Gazi Paşa'dan istemeye karar vermişti.”

“Onunla (proje ödeneğiyle) Anadolu'nun garbından şarkına kadar köy köy dolaşacak, âdet, giyiniş tarzı, raks, şarkı, ev eşyası, ıstılah (ağız) ve lehçe, masal ve tarih toplayacak, Türkiye içtimaiyatını yazacaktı. Büyük bir mefkûre seyahatine ancak mefkûre erinin temin edeceği kolaylık sayesinde başlayabileceğini düşünmek, hastaya saadet veriyordu.”³

Bir akademisyen hasta yatağında yeni araştırmasından başka ne düşünür?

² *Ruşen Eşref Ünaydın Bütün Eserleri*, (Haz. Necat Birinci-Nuri Sağlam), (Ankara, TDK Y., 2002), Cilt 13, s. 355-357.

³ *Ruşen Eşref Ünaydın Bütün Eserleri*, Cilt 14, s. 52-56.

İncelediğimiz bu örnekte aynı şahsiyetle ilgili olarak aynı kişi tarafından iki yıl ara ile yapılan iki anma konuşmasının ilkinde veda muhasebesi, diğerinde ölen hakkında tanıklık ve hatırlatma kaygusu vardır.

Sevgili Harbiyeliler;

Atatürk için literatürde kayıtlı anma konuşmalarına geçmeden vurgulamak isterim ki bizim Cumhuriyet tarihimizin ilk anma konuşması Atatürk'e aittir.

30 Ağustos 1924 günü, şehit askerlerimiz için dikilen “Dumlupınar Şehit Asker Anıtı” temel atma töreninde Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal tarafından bizim Cumhuriyet tarihimizin ilk anma konuşması yapılmıştır.

Büyük Zafer'den iki yıl sonra aynı gün ve aynı yerde Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal ve eşi Latife Hanım, Başvekil ve Dışişleri Vekili İsmet İnönü, Büyük Genelkurmay Reisi Mareşal Fevzi Çakmak, TBMM Reisi Fethi Okyar, Milletvekilleri, Üniversite adına İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Basın adına Ahmet Ağaoğlu, Türk Ocakları adına Hamdullah Suphi Tanrıöver, öğretmenler adına Nüzhet Haşim Sinanoğlu, Baro adına Muhittin Baha Pars, sporcular adına Ali Sami Yen, Kızılay adına Âkil Muhtar Özden, “Dumlupınar Şehit Asker Anıtı” temel atma töreni için savaş alanında toplanmıştır.

Afyonkarahisar-Dumlupınar'da iki yıl sonra bu tarihi günde aynı alanda toplananlar sadece savaşa katılan komutanlar ve askerleri değildir; milletin bütünü adına farklı meslek kesimlerinin temsilcileri oradadır ve söz sırası kendilerine geldiğinde kürsüde konuşmuşlardır.

Cumhurreisi “Dumlupınar Şehit Askerler Anıtı” için ilk harcı koyduktan sonra Mareşal Fevzi Çakmak ilk sözü almış ve o gün yapılan askerî harekâtların bazı ayrıntılarını anlatmıştır.

Üniversite adına İsmail Hakkı Yılanlıoğlu “Meçhul Asker” başlıklı bir konuşma yapmış; daha sonra sırasıyla öteki konuşmacılar söz almıştır.

30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar'da gerçekleştirilen bu tarihi anma töreninin son konuşmacısı Ordularımızın Ebedi Başkomutanı ve Mareşali Gazi Mustafa Kemal'dir.

Ebedi Başkomutanımız önce iki yıl önceki meydan savaşını anlatmış; "topyekûn savaş" kavramının bir tanımını yaptıktan sonra da, Türkiye Devleti ve Türk Milleti için belirlediği yeni milli stratejii ve hedefleri açıklamıştır.⁴

Ebedi Başkomutan, şehit askerleri için dikilecek anıtın temel atma töreni konuşmasının sonunda sözü gençliğe getirmiş ve şunları söylemiştir:

"Efendiler;"⁵

"Son sözlerimi münhasıran (özellikle) memleketimizin gençliğine tevcih etmek (yöneltmek) istiyorum."

"Gençler!"

"Cesaretimizi takviye ve idame eden sizensiniz."

"Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız."

"Ey yükselen yeni nesil!"

"İstikbâl sizindir! Cumhuriyeti biz tesis ettik, onu ilâ ve idame edecek sizensiniz."

"Arkadaşlar, bu gaza ve şahadet diyarını terk ederken 'Şehit Asker'i hep beraber selamlayalım!"⁶

Sevgili Harbiyeliler;

⁴ Hikmet Özdemir, *Anafartalar'dan Ankara'ya*, (İstanbul, Remzi K., 2006), "Gazi, Şehitler ve Öğrenciler" başlıklı bölüm (s. 116-216).

⁵ Atatürk'ün konuşmalarında sık kullandığı "Efendiler" hitabı, kendi açıklamasına göre kadın-erkek bütün herkes içindir./HÖ.

⁶ "Dumlupınar Şehit Asker Anıtı'nın Açılış Konuşması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 43 (Ağustos 2000), s. 9-15 ve ayrıca bkz: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, (İstanbul, Kaynak Y., 2005), Cilt 16, s. 281-289.

Atatürk'ün 15-20 Ekim 1927 tarihlerinde Ankara'da parti toplantısında yaptığı 6 gün boyunca ve toplam 36 saat 33 dakika süren uzun anlatımı da olağanüstü özellikleri olan bir anma ve hatırlatma konuşmasıdır.

Yine Atatürk'ün 29 Ekim 1933 günü Ankara'da Cumhuriyetin 10. Yıldönümü töreninde yaptığı konuşma da bir anma konuşmasıdır.

Ancak O'nun 30 Ağustos 1924 günü Afyonkarahisar-Dumlupınar savaş alanında "Şehit Askerler Anıtı" için temel atma töreninde yaptığı konuşma Cumhuriyet tarihimizin ilk anma konuşmasıdır.

Sevgili Harbiyeliler;

Şu andaki bilgilerime göre söylüyorum; Atatürk, 10 Kasım 1938 günü öldüğünde ilk tören aynı gün bir büyük Avrupa şehrinde okuyan Türk öğrenciler tarafından gerçekleştirilmiştir.⁷

Ülkü dergisinin Kasım 1945 tarihli 100. Sayısında Reşat Şemsettin Sırer (1903-1953) o sırada Maarif Vekâleti Yüksek Öğrenim Genel Müdürü olarak Avrupa'dadır ve 10 Kasım 1938 günü Atatürk için ilk anma toplantısını yurtdışında okuyan Türk öğrencilerle nasıl yaptıklarını ve kendisinin o toplantıda neler söylediğini şu şekilde anlatmıştır:

"Atatürk'e ait hatıralarımın sonuncusu, 1938 Kasımının onuncu günü, büyük bir Avrupa şehrinde, yüzden fazla Türk gencinin büyük bir salondaki toplantısını gösterir. Bu gençlerden bir kısmı hıçkırıyordu. Bir kısmı da gözyaşlarını sessizce akıtıyordu. Bu gençlere dediklerimi hatırlıyorum: Ağlamakta haklıdırlar, çünkü Atatürk'ü bir insan olarak bir daha göremeyeceklerdir. Fakat şunu da düşünerek teselli bulmalıdırlar ki; O, kendisi gibi insanların karşılaşabilecekleri iki ölümden yalnız bir tanesiyle, zarurî ve zararsız olanıyla ölmüştür. Korkunç olan ölüm; eserlerinin bozulduğunu görerek tadılan ölüm Ona yaklaşmamıştır; artık Ona bir daha da yetişemez. O, tarihe yenilmemiş olarak şereflerinden, büyüklüğünden hiçbir şey

⁷ Ne yazık ki bu anma toplantısı hakkında şu ana kadar yeterli bilgi bulamadım./HÖ.

eksilmeden giriyor. Tarihimizin büyük bir varlığı, milletimizin de gurur ve kuvvet kaynağı olarak yaşayacaktır...”⁸

10 Kasım 1938 günü bir büyük Avrupa şehrinde bir grup Türk öğrencinin anma toplantısında söylenen bu sözler elbette önemlidir.

Atatürk’ün ölüm haberi ardından bir büyük Avrupa şehrinde hemen düzenlenen bu mütevazı anma toplantısından kalan oradaki öğrencilerin ve elbette konuşmacının kadirşinaslığıdır.

Ziya Gökalp’in ardından 1924 ve 1925’te Ruşen Eşref Ünaydın’ın anma konuşmasından kalan ise edebiyatın büyüğü gücü ile orantılı şekilde düşünülmelidir.

Şimdi anma konuşmalarında olması gereken önemli iki özellikten söz etmekte istiyorum.

Anma konuşması yapan her koşulda “adaletli” ve “nesnel” olmak zorundadır; bu iki temel özellik vazgeçilemez önemdedir ve yapan için “yeterlik” koşuludur.

Şimdi elimizdeki bu ölçü ile dersimize devam edelim:

Atatürk’ün ölümünün hemen sonrasında yapılan değerlendirmelerin, tanıklıların içinde en “adaletli” ve “nesnel” anlatımlardan biri, yeni Cumhurreisi İsmet İnönü’nün 21 Kasım 1938 günlü açıklamasıdır.

Türk İstiklâl Harbi’nin Garp Cephesi Komutanı’nın Ebedî Başkomutanın ölümünden birkaç gün sonra yaptığı değerlendirme gerçekten anlamlıdır:

“Devletimizin banisi (kurucusu) ve milletimizin fedakâr ve sadık hadimi;”

“İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz (seçkin) siması (şahsiyeti);”

“Eşsiz kahraman Atatürk! Vatan sana minnettardır.”

⁸ Reşat Şemsettin Sirer, “Atatürk”, *Ülkü*, Cilt 9, Sayı 100 (16 Kasım 1945), s. 3.

“Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk Milleti ile beraber, senin huzurunda tazim (saygı) ile eğiliyoruz. Bütün hayatında, bize ruhundaki ateşten canlılık verdin.”

“Emin ol, aziz hatıran sönmez bir meşale olarak ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır.”⁹

Ölen Cumhurreisi'nin son Başvekili Celal Bayar'ın 16 Kasım 1938 günü TBMM'de yaptığı konuşma ise ölenin ardından söylenebilecek belki en güzel söz olarak bizim tarihimizde yer almıştır.

Başvekil Celal Bayar şöyle hitap etmiştir:

“Arkadaşlar, Atatürk'ün hayatı mazisi hakkında söz söylemeyi kısa bir celseye sığdırmak en müşkül iştir.”

“Yalnız müsaadenizle çok sevdiği ve çok güvendiği büyük milletinin iradesini temsil eden bu kürsüden O'nun maneviyatına hitap ederek diyorum ki;”

“Atatürk!”

“Seni sevmek, tebcil etmek (yüceltmek) her Türk vatanseverinin milli ödevi ve namus borcudur.”¹⁰

Sevgili Harbiyeliler;

⁹ Bkz: Şerafettin Turan, *İsmet İnönü/Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, (Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003), s. 535-536.

¹⁰ Celal Bayar (Anlatan), *Atatürk'ten Hatıralar*, (İstanbul, Sel Y., 20 Şubat 1955), s. 10.

10 Kasım 1939'da Atatürk'ün ölümünün 1. Yıldönümünden itibaren her 10 Kasım'da ve ayrıca milli günlerde, ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda Atatürk için konuşmalar/değerlendirmeler yapılmıştır.

Bunlardan tek tek söz etmek olanaksızdır ve açılış dersimizin konusu da değildir.

Fakat, Atatürk'ün ardından gerçekleştirilen bilimsel ve popüler etkinliklerin başlatılmasında öncü rolü üstlendikleri için iki bilim insanımızdan ve, Atatürk'ün ölümünden sonraki birkaç yılda Atatürk'ün yeni kuşaklara anlatılması ile ilgili bazı önemli etkinliklerden sizlere söz etmek isterim.

Bu iki bilim insanı; Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünden Afet İnan (1908-1985) ve Enver Ziya Karal (1906-1982)'dir.

1942'de Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde faaliyete geçen Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde bu iki bilim insanı yıllarca önemli bir işlevi üstlenmiş ve "Atatürk ve Dönemi" alanında ikinci kuşak akademisyenlerin yetişmesinde de öncülük yapmışlardır.

1946'da Afet İnan ve Enver Ziya Karal, Atatürk'ün ölümünün 8. yıldönümünde O'nunla ilgili konuşmalarını ortak bir kitap olarak yayınlarken önsözde şunu yazmışlardır:

“Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi her yıl serbest konferanslar tertip eder. Biz de bu konferansları vermek için hazırlandığımız vakit, konularını Cumhuriyet tarihimiz içinden seçmiştik.”¹¹

Bu çerçevede Afet İnan tarafından 1944-1946 yıllarında Atatürk hakkında konferans verilen kurumlar şunlardır:

1 Aralık 1944 günü Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde;

11 Aralık 1944 günü Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde;

8 Ocak 1945 günü Ankara’da Gazi Terbiye Enstitüsünde;

15 Ocak 1945 günü Ankara’da Gazi Terbiye Enstitüsünde;

16 Mayıs 1946 günü Sivas Halkevinde;

31 Mayıs 1946 günü Kayseri Halkevinde;

9 Haziran 1946 günü Samsun Halkevinde.

Bu etkinlikler yalnızca yetişkinlerle sınırlı değildir.

Enver Ziya Karal, o yıllarda liseler düzeyinde de Atatürk’le ilgili etkinliklere katılmıştır:

13 Kasım 1956 günü İstanbul Atatürk Kız Lisesi; (?) Kasım 1956 günü Ankara Maarif Koleji; (?) Mart 1960 Ankara Polis Koleji gibi.¹²

¹¹ Afet İnan ve Enver Ziya Karal, *Atatürk Hakkında Konferanslar*, (Ankara, DTCF Yayını, 1946), s. 5.

¹² Seçil Karal Akgün, “Ord. Prof. Enver Ziya Karal’ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü”, *OTAM Dergisi*, 5 (1994), s. 535-555.

Afet İnan, bütün konuşma ve konferanslarını 1950, 1970 ve 1973'te çeşitli başlıklar altında yayınlamıştır.¹³

Aynı şekilde Enver Ziya Karal da (1946 yılında Afet İnan'la ortak yayını dışında) Atatürk'le ilgili konuşmalarını 1980 yılında bir araya toplamıştır.¹⁴

Demek ki, her iki bilim insanı Atatürk'ü ve Cumhuriyetimizi anlatmayı kendileri için bir kutsal nöbet kabul etmiş ve bu görevi aralıksız olarak ölüncüye kadar büyük özveriyle sürdürmüştür.

Sevgili Harbiyeliler;

Hiç kuşkusuz Atatürk için yapılan her anma konuşması "tarihe kayıt düşen" olarak anılmayı hak edemeyebilir ve bu son derece normaldir.

Her konuşmacı dinleyenleri derinden etkilemez; bir diğer anlatımla sözün gücüyle büyüleyemez.

Dahası, 6 Haziran 1880 günü Moskova'da Puşkin heykelinin açılış töreninde Dostoyevski'nin başardığı türden bir heyecan dalgasını doruklara taşıyamaz.

Dostoyevski, Puşkin heykelinin açılış töreninde son konuşmacıdır; sözlerini bitirdiğinde herkes birbirini kucaklamış ve çılgınca tezahüratla kendisini alkışlamıştır.¹⁵

¹³ *Herkesin Bir Dünyası Var*, (Ankara, TTK B., 1958); *Tarihten Bugüne*, (Ankara, T. İş Bankası Y., 1970) ve *Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe*, (Ankara, T. İş Bankası Y., 1973).

¹⁴ *Atatürk ve Devrim/Konferanslar ve Makaleler, 1935-1978*, (Ankara, TTK B., 1980). Enver Ziya Karal'ın bu kitabında "Atatürk'ü Anlamak" başlıklı makalesini özellikle okumanızı öneririm./HÖ.

¹⁵ Dostoyevski, *Puşkin Üzerine Konuşma*, (Çev. Tektaş Ağaoğlu), (İstanbul, Bilim Felsefe Sanat Y., 1987).

Farkına varmışsınızdır; burada karşılıklı bir ilişki de var:

Puşkin hakkında konuşmak için bir Dostoyevski gerekiyor!

Veya Ziya Gökalp'ın mezarı başında Ruşen Eşref Ünaydın konuşuyor!

Başkası değil!

Daha açık söyleyeyim; iyi bir anma konuşması için donanımı ve birikimi ile ufkun ötesini sözle canlandırabilen ve aynı zamanda adalet ve nesnellikten ayrılmayan bir yetenek bulmak zorundasınız.

Bu çerçevede –sonradan yaptığım okumalara göre- Atatürk için yapılan konuşmalarından benim en fazla etkilendiklerim şunlardır:

- 1934'te M. Fuat Köprülü'nün "Eşsiz Bir Kahramanın Doğuşu" başlıklı konuşması;¹⁶
- 1948'de Sir Percy Loraine'in "Bildiğim Kadarıyla Kemal Atatürk" başlıklı konuşması;¹⁷
- 1960'ta Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Atatürk" başlıklı konuşması;¹⁸
- 1963'te Ali Fuat Cebesoy'un "Atatürk'ün Yüksek Kumandanlık Kudreti ve Meziyetleri" başlıklı konuşması;¹⁹

¹⁶ M. Fuat Köprülü (Yay. Orhan F. Köprülü), "Eşsiz Bir Kahramanın Doğuşu", *Türk Kültürü*, Yıl X, Sayı 109, s. 7-11.

¹⁷ İngilizce yapılan bu tarihi konuşmanın Ünal Aytür tarafından yayınlanan Türkçe tercümesi için bkz: *Türk Dili*, Cilt XIV, Sayı 158 (1 Kasım 1964), s. 109–113.

¹⁸ *Atatürk'ü Anarken (10-17 Kasım 1960)*, (Ankara, Milli Eğitim Yayını, 1960).

- 1963'te Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Atatürk'ün İnsanlığı" başlıklı konuşması;²⁰
- 1970'te İsmet İnönü'nün "Devlet Kurucusu Atatürk" başlıklı konuşması.²¹

Atatürk için farklı yer ve zamanda gerçekleştirilen bu anlatımlar, O'nu tanıyan, bilen şahsiyetler tarafından yapılmıştır.

M. Fuat Köprülü, Atatürk'ü yakından bilen ünlü Türkoloji bilgini; sonraki dönemde siyasete de girmiştir.

Ardından gelen kişi, Atatürk döneminde İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi olarak görevlidir.

Diğer ikisi, ünlü edebiyatçılarımız Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur.

Bir diğeri, Atatürk'ün Harbiye'den sınıf arkadaşı ve onu iyi tanıyan bir askeri şahsiyet, Ali Fuat Cebesoy'dur.

Biri de Atatürk'ün dava (yol) arkadaşı ve yakın dostu İsmet İnönü'dür.

Haklı olarak sorabilirsiniz:

¹⁹ Ali Fuat Cebesoy (Anlatan), "Atatürk'ün Yüksek Kumandanlık Kudreti ve Meziyetleri", *Yakın Tarihimiz*, Cilt IV, Sayı 50 (Şubat 1963) veya Osman Selim Kocahanoğlu (Haz.), *Ali Fuat Cebesoy'un Arşivinden/Askeri ve Siyasi Belgeler*, (İstanbul, Temel Y., 2005), s. 349-359. Bu konuşmanın metni için ayrıca bkz: Ayşe Fuat Sarıalp, *Atatürk*, (İstanbul, yayın yeri ve yılı yok), s. 64-72.

²⁰ *Atatürk Konferansları I*, (Ankara, TTK Yayını, 1964).

²¹ *Atatürk Konferansları III*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1969).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk için yapılan ve edebiyat değerleri her türlü takdirin üstünde ve "tarihe kayıt düşen" bu anma konuşmalarının sayısı neden fazla değildir?²²

Sevgili Harbiyeliler;

Bunun en önemli nedeni; Atatürk'ü ve dönemini yaşamış ve O'nu yeni kuşaklara tanıtabilecek yetenekte şahsiyetlerin anlatımlarının ilgili resmi kurumlar tarafından zamanında ve planlı bir faaliyetle, ayırimsız şekilde kayıt altına alınmamasıdır.

Türkiye, kendi tarihindeki "En Büyük Kahraman" hakkında tanıkların hiç olmazsa büyük çoğunluğunun anlatımlarını zamanında kayıtlara geçirme işlemini başaramamıştır.

Niçin böyle bir saptamada bulunduğumu açıklayayım:

Atatürk'ün kuşağı olarak 1880'liler ve 1890'lılar arasından mesleki yaşamları ve görev pozisyonları açısından bilgi sahibi olabilecek konumda bulunan; Atatürk'ün yakın çevresinde görevli; O'nunla aynı dönemde yaşamış ve çeşitli dönemlerde cumhurbaşkanlığı, meclis veya senato başkanlığı, başbakanlık, bakanlık, genelkurmay başkanlığı, ordu komutanlığı, yüksek mahkeme başkanlığı, rektörlük, büyükelçilik, akademisyenlik, işadamlığı, gazetecilik, yazarlık yapmış şahsiyetler yaklaşık olarak kaç kişidir, bir tahminde bulunur musunuz?

²² Atatürk konulu bilimsel ve popüler toplantılarda bu şahsiyetler tarafından yapılan konuşmalar veya tebliğler ve yayınlanmış kitaplar doğal olarak anma konuşmaları sıralamasında yer almamıştır./HÖ.

Hemen söyleyeyim; 1880'liler ve 1890'lılardan tanıklık yapabileceklerin sayısı yaklaşık 100 (106) kişidir.²³

Resmi kurumlarımızın tanıkların Atatürk hakkında anlatımlarını hiç olmazsa toplantılar düzenleyerek kayıt altına almaya başlama yılı, 1963'tür.

Biliyor musunuz ki; Atatürk'le Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecine katılan sivil ve asker 1880'liler ve 1890'lılardan 1962 sonu itibariyle 61'i (yarıdan fazla) hayatta değildir:

Bekir Sami Kunduh (1867-1933), Kemalettin Sami Gökçen (1884-1934), Reşit Galip (1893-1934), Ömer Lütfi Salman (1864-1934), Yusuf Akçura (1876-1935), Mehmet Akif Ersoy (1893-1936), Mehmet Şeref Aykut (1873-1936), Nuri Conker (1882-1937), Kazım İnanç (1881-1938), Halil Ethem Eldem (1861-1938), Ahmet Ağaoğlu (1869-1939), Müfit Özdeş (1874-1940), Kazım Dirik (1881-1941), Refik Saydam (1881-1942), Fethi Okyar (1880-1943), Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943), Münir Ertegün (1883-1944), Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945), Yunus Nadi (1880-1945), Akil Muhtar Özden (1877-1946), Mazhar Müfit Kansu (1873-1948), Kazım Karabekir (1882-1948), Neşet Ömer İrdelp (1882-1948), İbrahim Alaettin Gövsa (1889-1949), Recep Peker (1889-1950), Fevzi Çakmak (1876-1950), İzzettin Çalışlar (1882-1951), Ali Sami Yen (1886-1951), İbrahim Tali Öngören (1875-1952), İhsan Ezgü (1875-1952), Şükrü Saracoğlu (1887-1953), Necmettin Sadak (1890-1953), Fevzi Bozer (1887-1953), Abidin Daver (1886-1954), Muhittin Baha Pars (1884-1954), Salih Omurtak (1889-1954), Ali Naci Karacan (1896-1955), Reşat Nuri Güntekin

²³ Yabancı uyruklular bu sayının dışındadır./HÖ.

(1889-1956), Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957), Abdülhalik Renda (1881-1957), Ali Fuat Erden (1883-1957), Cemil Cahit Toydemir (1883-1958), Hüseyin Hüsnü Erkilet (1883-1958), İsmail Hakkı Tunaboğlu (1895-1958), Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), Ali Rıza Artunkal (1883-1959), Şükrü Kaya (1883-1959), Ruşen Eşref Ünaydın (1890-1959), Hasan Saka (1886-1960), Halil Özyörük (1884-1960), Behiç Erkin (1876-1961), Hasan Ali Yücel (1897-1961), Tevfik Bıyıklıoğlu (1889-1961), Nuri Yamut (1890-1961), Lütfi Kırdar (1887-1961), Şemsettin Günaltay (1883-1961), Adnan Menderes (1899-1961), Hüsrev Gerede (1886-1962).²⁴

1962 yılı bittiğinde Atatürk'ün yaşamına ve eylemine tanıklık yapabilecek sivil ve asker kökenli 1880'liler ve 1890'lılardan hayatta olan 46 kişinin isimleri şöyledir:

Tevfik Sağlam (1882-1963), Kazım Orbay (1887-1964), Ragıp Gümüşpala (1897-1964), Reşit Saffet Atabinen (1884-1965), Refik Halit Karay (1888-1965), Hamdullah Suphi Tanrıöver, (1885-1966), Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966), Cemal Gürsel (1895-1966), Abdurrahman Nafiz Gürman (1882-1966), Fevzi Mengüç (1896-1966), Nurettin Baransel (1897-1967), Mehmet Asım Us (1884-1967), Ekrem İzmen (1899-1967), Nafiz Akyollu (1888-1967), Ali Fuat Cebesoy (1882-1968), Kazım Özalp (1880-1968), Selim Sarper (1899-1968), Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969), Damar Arıkoğlu (1889-1969), Cevat Dursunoğlu (1892-1970), Hasan Rıza Soyak (1888-1970), Asım Gündüz (1880-1970), Sunuhi Arsan (1899-1970), Falih Rifki Atay (1894-1971), Kılıç Ali (1888-1971), Tevfik Rüştü Aras (1883-1972), Ahmet Emin Yalman (1888-1972), İsmet İnönü (1884-

²⁴ Listedeki isimler ölüm tarihlerine göre sıralanmıştır./HÖ.

1973), Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), Fahrettin Altay (1880-1974), Şevket Süreyya Aydemir (1897-1974), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974), Refik Koraltan (1890-1974), Cemal Hüsnü Taray, (1893-1975), Fahri Belen (1890-1975), Bedrettin Köker (1897-1978), Yusuf Hikmet Bayur (1881-1980), Zekeriya Sertel (1890-1980), Fuat Sirmen (1899-1981), Cevdet Sunay (1899-1982), Burhan Felek (1889-1982), Rüştü Erdelhun (1894-1983), İbrahim Şevki Atasagun (1899-1984), Vedat Nedim Tör (1897-1985), Celal Bayar (1883-1986), Kazım Taşkent (1894-1991).²⁵

Ne var ki, Ali Fuat Cebesoy dışında Atatürk hakkında bilgi sahibi olanların az da olsa bir kısmı (ki bunların çoğu 1924'te kapatılan muhalif Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yanlısı) kendi açılarından makul gerekçelerle bu yöndeki çabalara katkı sağlamamıştır: Adnan Adıvar (1881-1955), Ali İhsan Sabis (1882-1957), Cafer Tayyar Eğilmez (1877-1958), Refet Bele (1881-1963), Rauf Orbay (1880-1964), Halide Edip Adıvar (1884-1964) bu şahsiyetler arasında sayılabilir.²⁶

Öte yanda Türk İstiklal Harbi'nde ve Lozan barış görüşmeleri sürecinde önemli görevler üstlenmiş ve sonradan Atatürk hakkında bir dolu uydurma dedikodularla kitaplar yayınlamış kişiler de vardır: Rıza Nur (1879-1942) gibi.

Atatürk'le ilgili "tarihe kayıt düşen" diye nitelenebilecek anma konuşmalarının bu kadar az olmasının bir diğer nedeni; bu toplantıların 1960'lardaki siyaset tartışmalarının bir aracı olarak, adeta dönemsel bir etkinlik olarak düzenlenmesidir.

²⁵ Atatürk ve dönemini bilen bu listedeki isimler biraz daha artabilir./HÖ.

²⁶ Kazım Karabekir bu gruptadır; fakat, daha erken öldüğü için ne şekilde davranacağını bilmek mümkün değildir./HÖ.

Kaldı ki, yapılan konferansları listede isimleri bulunan ve yaşayan bazı tanıkların dinleyici olarak izlemeleri bile -bir dönem- mümkün olmamıştır.²⁷

1960'lı ve 1970'li yıllarda Türk Tarih Kurumu'nun *Atatürk Konferansları* adlı toplantılar dizisinin konuşmacıları dönemsel bir zorunluluğun (yani 27 Mayıs 1960 sonrası tartışmaların) izlerini taşımıştır.²⁸

Türk Tarih Kurumunun ve üniversitelerin Atatürk'le ilgili etkinliklerinde bu bakış açısı maalesef uzun yıllar etkili olmuştur.²⁹

Bu kısıtlı koşullarda bile; 1973'te Cumhuriyet'in ilanının 50. yıldönümünde ve 1981'de Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünde Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde yaşanan gelişmeler hakkında bilimsel ve popüler etkinliklerde ve yayınlarda ciddi bir yoğunluk olmuştur.

Ne var ki, dönemsel de olsa Atatürk hakkında ulusal ve uluslararası etkinliklerin yoğunlaşması açılış dersimizin konusu olarak belirlediğimiz turde "tarihe kayıt düşen" "anma konuşması" sayısını arttıramamıştır.

Kabulünde zorlanabiliriz ancak bu hazin sonuç; Atatürk'ten sonra bizim, "gelecek için akılcı davranmak" veya "ufkun ötesini görmek" şeklinde ifade edilen stratejik yönetim yeteneğinden uzaklaşmamızın bir ürünüdür.

²⁷ 1960-1961 yıllarında Yassıada'da yargılanan Demokrat Parti kadrosundaki devlet, siyaset ve kültür adamlarının o koşullarda tanıklıkları mümkün değildi./HÖ.

²⁸ *Atatürk Konferansları* dizisi sırasıyla 1963, 1964-1968, 1969, 1970, 1971-1972, 1973-1974 yılları için kitap olarak da yayınlanmış; maalesef bu yararlı ve anlamlı etkinlik Türk Tarih Kurumu tarafından terk edilmiştir./HÖ.

²⁹ Bu yanlış anlayışı değiştiren ilk ciddi adım, 1998 ilkbaharında Cumhuriyet'in 75. Yıldönümü için düzenlenen bir yakın tarih oturumunda Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü tarafından atılmıştır./HÖ.

Tarih ve zaman gerekli önlemleri almayanlar için acımasızdır.

Sevgili Harbiyeliler;

1973'te Cumhuriyet'in 50. yıldönümü kutlanırken 1880'liler ve 1890'lılardan 15 kişi hayattadır ve yaş ortalaması 80.46'dır:

Ordu Komutanı Fahrettin Altay (93), Yazar Şevket Süreyya Aydemir (76), Diplomat ve Yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu (83), Meclis Başkanı Refik Koraltan (83), Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü Taray (80), Yargıtay Başkanı Bedrettin Köker (76), Milli Eğitim Bakanı ve Profesör Yusuf Hikmet Bayur (92), Gazeteci ve Yazar Zekeriya Sertel (83), Meclis Başkanı Fuat Sirmen (74), Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay (74), Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun (79), Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun (74), Yazar Vedat Nedim Tör (76), Cumhurbaşkanı Celal Bayar (90), İşadamı Kazım Taşkent (74).

1981'de Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü kutlanırken ise 1880'liler ve 1890'lılar kuşağından yalnızca 6 kişi hayattadır ve yaş ortalaması 86.66'ya yükselmiştir:

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay (82), Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun (87), Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun (82), Yazar Vedat Nedim Tör (84), Cumhurbaşkanı Celal Bayar (98), İşadamı Kazım Taşkent (87).

Burada, Atatürk hakkında bütün bu şahsiyetlerin tanıklık yapmaları ve bu tanıklıklarının "adaletli" ve "nesnel" olması gibi özellikleri tamamen ayrı tutuyorum.

Yalnızca mevcut tanık potansiyelini ne şekilde zıyan ettiğimizi söylüyorum.

Şimdi, Atatürk konusunda en başarılı tanıklıklardan olduğuna inandığım; 1948 yılında Londra’da BBC Radyosunda İngiltere’nin eski Türkiye Büyükelçisi Sir Percy Loraine tarafından yapılan tarihi anma konuşması hakkında birkaç söz söylemek istiyorum.

10 KASIM 1948 LONDRA’DA BİR ANMA KONUŞMASI

Bir Atatürk dostu olarak Sir Percy Loraine’in en unutulmaz çabası hiç kuşkusuz 10 Kasım 1948 günü Büyük Lider’in 10. ölüm yıldönümünde BBC Radyosunda yayınlanan anma konuşmasıdır. Loraine’in Atatürk hakkında bu tarihi tanıklığı, 18 Kasım 1948 günlü *The Listener* dergisinde “Kemal Atatürk as I Knew Him” (Bildiğim Kadarıyla Kemal Atatürk) başlığı ile ayrıca olarak basılmıştır.³⁰

Loraine, 10 Kasım 1948 günü BBC Radyosunda yayınlanan anma konuşmasını çoğaltmış ve başta Cambridge, Oxford olmak üzere önemli pek çok üniversitenin kütüphanelerine, bakanlıklara ve diplomatlara göndermiştir. Ayrıca pek çok basın organında bu konuşmanın basımına izin vermiştir. Loraine, Atatürk hakkında yapmış olduğu bu konuşma karşılığında BBC yönetimi tarafından kendisine takdim edilen ücreti Türk-İngiliz dostluğunu ve kültür ilişkilerini derinleştirmesi için Londra Türk Halk Evi’ne bağışlamıştır.³¹

³⁰ Loraine’in 10 Kasım 1948 Anma Konuşması, Türkiye’de ilk kez 1981’de Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılında (*Kemal Atatürk as I Knew Him*) ve diğeri 1989’da Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı’nda (*Sir Percy Loraine’s Address on Atatürk 10 November 1948*) Ankara’da The British Council tarafından İngilizce olarak iki kez yayınlanmıştır.

³¹ Esra Sarıkoyuncu Değerli, “Bir İngiliz Diplomatın Gözüyle Mustafa Kemal Atatürk”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 67-68-69 (Mart-Temmuz-Kasım 2007), s. 209.

Hiç kuşkusuz Atatürk dostu Loraine'in bu tarihi tanıklığı; Atatürk hakkında anlatım gücü tartışılmaz bir yalınlık ve inanılmaz ölçüde adaletli, nesnel ve aynı yoğunlukta ayrıntılı bir ustalık ürünüdür.

Lorraine, tarihte kimi zaman bu tür anlatımlarda sık rastlandığı gibi; ayrıntıların derin uçurumuna yuvarlanmamış; Kahraman'ı hakkında kendi kritik tanıklığını adaletli ve nesnel vuruşlarıyla çok boyutlu bir portre olarak anıtlılaşmayı başarmıştır.

Onun daha önce Ankara'daki görev yıllarından itibaren Londra'ya kendi dışışlerine ısrarla tekrarladığı Atatürk'le ilgili tanıklığı adalet ve nesnellik açılarından muhtemelen tarihteki benzerleri arasında en iyisi olmayı hak etmiş muhteşem bir psikolojik edebiyattır.

O nedenledir ki, bu tarihi tanıklık belgesini –aracısız- olduğu gibi sunuyorum:

Kemal Atatürk öleli on yıl oluyor. Kavga ve çekişmelerle, insanlığın geleceği hakkında duyulan umut ve korkularla dolu on yıl. Bu süre içinde kadın erkek, küçük büyük hemen herkesin yaşayışında değişmeler oldu, ama benim Atatürk'le ilgili anılarım tazeliğinden bir şey yitirmedi.

Yiğit, vakur, dimdik bir adamdı; kusursuz giyinirdi. Biçimli bir yüzü, duru mavi gözleri, çalı çalı kaşları vardı. Yer yer sert çizgili olan bu yüz hemen her zaman ağırbaşlı ve ciddiydi. Bakışlarında, her hareketinde, hatta hareketsiz duruşunda büyük bir canlılık göze çarpardı. Zihni de vücudu da kurulu bir yay gibi her an harekete hazırdı. Cumhurbaşkanı olduktan sonra askerî üniformasını çıkarmış, bu şerefli üniformayı bir daha tören ve geçitlerde bile

giymemiştir. Bu gibi durumlarda her zaman sade bir gece giysisi, silindir şapka giyer ve nişan olarak yalnız Kurtuluş Savaşı'nın altın madalyasını takardı.

Seçkin bir adamdı; eşine kolay rastlanmayan bir adam. Tehlikeden korkmaz, güçlüklerden yılmak nedir bilmezdi. İçgüdü gibi bir şeyin yardımıyla (buna bir ad bulamıyorum, çünkü başka kimsede benzerini görmedim) bir meselede neyin önemli, nelerin önemsiz olduğunu çarçabuk ve kolayca kestirirdi. Sorumlulukları ağırdı; ancak O bunların hepsini kabul eder, başkalarının sırtına yüklemeye bakmazdı. Sorumluluktan korkmaz, kaçınmaya çalışmazdı. Onun saygısını kazanabilmek için sizin de yüksek bir sorumluluk duygunuzun olması gerekirdi. Tartışmayı çok sever ve bunu insanları zihin ve karakter bakımından ölçüp tartmakta bir yol olarak kullanırdı. Yumuşaklık etmez, yargılarında kolay kolay yanılmazdı. Dürüstlükten yana kusursuzdu; apaçık görüşlerinin, çevresindekiler üzerinde elektrikleyici bir etkisi vardı. Doğa ona büyük bir irade gücü vermiştir; ama öyle sanıyorum ki, O bu gücü hep bilinçli bir disiplinle kullanıyordu. Hayatın uzun, bitmez tükenmez bir sınav olduğunu pekiyi biliyordu. Atatürk bu sınavda verilecek cevapları öğrenmeyi bir an olsun elden bırakmamıştır.

Kemal Atatürk'ün en sevdiği konuşma yolu, Bakan arkadaşlarını da ayırmaksızın çevresindekileri, görüşmek istediği kimseleri psikolojik ve bilimsel bir sınavdan geçirmektir. Verilen cevaplar kadar karşısındaki kimseyi de dikkatle incelediği sezilirdi. Kimi zaman sorular yağdırır, kimi zaman da uzun uzun kendi görüşlerini açıklardı. Sonra soru dolu bir duraklama, çatılmış kaşlarını altından o duru mavi gözlerin altından insanın içini okuyan bir bakışı... Bu bakışın ne demek istediği anlaşılırdı. Bu, kem küm etme demektir; karşılıklı konuşuyoruz şurada; biliyorum, güç durumdasın, ama ben her şeye 'evet

efendim' diyenlerden hiç hoşlanmam. Düşündüğünü açıkça söyle. Belki de boş değil söyleyeceklerin. Görelim bakalım.

Peki, ne yaptı Atatürk? O parlak askerlik kariyerinin dışında neler başardı?

Mutlak bir yönetimin küllerinden ve zihniyetinden yepyeni bir devlet çıkardı. Felaketlerle dolu bir savaşta artık her şeyin kaybolur gibi olduğu bir sırada Onun Türk halkına inancı bir an bile sarsılmadı. Bu savaş, övünç verici bir askeri geçmişe sahip bir ulus için çok acı bir denemeydi. İşte Atatürk, Türk halkının kendi kendine olan güvenini yeniden canlandırdı, zihinlerini özgürlüğe kavuşturup güçlerini harekete geçirdi. Eskimiş bir geçmişi gömüp ulusuna geleceğin kapılarını açtı ve bu ulusa sonuna kadar inandı.

Atatürk'ü diktatör sayanlar olmuştur. Bence bu hem yanlış hem de yanıltıcı bir görüştür. Kabul edelim ki, günümüzde 'diktatör' sözcüğünün yeterli bir tanımı yapılmış değildir, ama Hitler'e, Mussolini'ye diktatör denmesine hiç kimsenin karşı çıkabileceğini sanmıyorum.

Öyleyse Kemal Atatürk neden aynı gruba girmiyor? diye bir soru sorulabilir. Bunun birçok nedenleri vardır. Bir kere Atatürk bilinçli olarak, kendi yokluğunda uygulanacak bir düzen kurmaya, kendinden sonra sürecek bir hükümet ve yönetim sistemi yaratmaya çalışıyor; görüşlerini zorla kabul ettirmekten çok doktrinlerini öğretmeye ve ülkülerini açıklamaya uğraşıyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında arkadaşlarıyla hazırladığı tasarıya göre; egemenlik Büyük Millet Meclisi'nindi; halk tarafından seçilen mebuslar dört yılda bir Cumhurbaşkanı seçmekle görevliydi ve Meclis belli yasama ve yürütme yetkilerine sahipti.

Devrimler hiçbir zaman yumuşaklıkla olmaz; bu yüzden başlangıçta, Anayasanın ve organlarının yürürlüğe girmesinden önceki günlerde, Atatürk'ün zaman zaman kendi 'inisiyatif'ine dayanarak kesin hareket etmek zorunda kaldığı olmuştur. Gene de kanunlara aykırı davranışlarda bulunmaktan kaçınmıştır. Büyük Millet Meclisi'ne karşı büyük bir saygısı vardı. İç işlerde başlıca amacı, o sırada pek işlemezse de ileride durumun gerektirdiği şekle uyup gelişebilecek esneklikte bir siyasal düzen ortaya koymaktı. Pek çok kimsenin sandığı gibi sağa sola emirler yağdırmak şöyle dursun, Atatürk, Bakanları her zaman kendi sorumluluklarını yüklenmeye zorlardı. Öyle sanıyorum ki, eğer yaşasaydı belki bir sonraki Cumhurbaşkanı seçiminde adaylığını koymayıp, kurduğu düzenin kendisinin yokluğunda gereği gibi işleyip işlemeyeceğini görmek için bir köşeye çekilecekti. Ancak arkadaşları ve danışmanları bırakır mıydı, bunu kestirmek güçtür. Onun bütün tutumu şuydu: Kendisi Cumhurbaşkanı olarak devletin başıydı; memleketin yönetimi, Büyük Millet Meclisi'ne karşı Anayasa'yı uygulamakla görevli olan hükümetin görevidi.

Atatürk, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bugün bizim halk idaresi diye bildiğimiz yönetim için zaman ve halkın daha hazır olmadığını biliyordu. Halk, Sultanlık ve İmparatorluk devrinin gelenekleriyle yoğrulmuş bir durumdaydı; bu alanda İttihat ve Terakki günleri de bir değişiklik getirmemişti. Onun için önce hem bu halk, hem de kabinede görev alan Bakanlar, Anayasanın kendilerine yüklediği yeni sorumluluklar konusunda eğitilmeliydi. Bu arada bir yandan da işlerin yürütülmesi, Türkiye'nin modern, ilerici bir devlet olarak ihtiyaçlarının incelenmesi ve bu ihtiyaçların eldeki kaynakların yettiği ölçüde karşılanması gerekiyordu. Hepsinden önemlisi, uzun ömürlü bir iktisat sistemi

kurmak şarttı ve Atatürk daha 1923 yılında, çekinmeden, ulusuna, böyle bir sitsem on yıl içinde kurulmadıkça Kurtuluş Savaşı'nda katlanılan sıkıntıların, gösterilen çabaların boşa gideceğini söylemiştir.

Kemal Atatürk'ün ileriye görüşü o kadar keskin ve isabetli, olayların alacağı yön, halkın duyguları ve Türkiye'nin dış ilişkilerini gerekleri konusundaki sezisi o kadar doğrudu ki, çevresindekiler kendilerine güç ve karışık gelen meselelerde ne yolda hareket edeceklerini Ona danışırlardı. Bu gibi durumlarda karşısındakine her zaman yardıma hazırды, ancak emretmez, sadece yol gösterirdi.

Peki, dış siyasette Atatürk diktatörce denebilecek neler yaptı? Hiç. Komşuları yeni Cumhuriyetin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gösterdiği sürece, O da barışçı, uzlaşıcı, savaşı önleyici, dostça bir siyaset güttü.

Rusya ile olan çekişmeler durduruldu; Yunanistan'la olan kavgaya son verilip yakın işbirliğine geçildi; yalnız Bulgaristan'ın katılmadığı Balkan Antlaşmasıyla Balkanlardaki anlaşmazlıklar bir çözüme bağlandı. İran, Irak ve Afganistan'la yapılan Sadabad Saldırmazlık Paktı Türkiye'nin doğu sınırlarında barış kesinlikle sağlandı. Fransa ile ilişkiler iyi ve dostçaydı; Faşist İtalya'yla normal, İngiltere'yle tam bir uzlaşmayla kalınmamış, bugün sürdürüldüğüne çok sevindiğimiz yakın ve dostça ilişkiler de geliştirilmiştir.

Ve son olarak, Atatürk Türkiye'sinin kendi sınırları konusunda güttüğü siyaset, bu sınırların değişmez olduğudur.

Bütün yukarıda saydıklarımızın diktatörlük siyasetiyle bir ilgisi var mıdır?

Bu sorunun cevabı elbette 'hayır'dır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu eser, zaman karşısında geçirdiği sınavı başarıyla atlatmış ve atlatmaktadır. Bugün Türkiye sağlam temellere dayanan bir ülke olmakla kalmayıp, felaketlerle dolu, kararsız dünyamızda bir denge unsuru olmaktadır. Ne istediğini biliyor; dostlarını biliyor ve çizdiği yolda kararlı adımlarla ilerliyor. Antlaşmalarına sadıktır...

Bu konuşma için hazırladığım plan, dinleyicilerime Atatürk'ün bir portresini çizmek, Cumhuriyetin Kurucusu olarak başardığı işleri kısaca anlatmaktı. Onun özel hayatından pek söz etmediğim ileri sürülebilir. Ancak bunun bir nedeni vardır. Bir kere bir büyükelçinin görevli bulunduğu ülkenin Devlet Başkanı ile olan ilişkileri ister istemez resmidir. Atatürk için bu özellikle böyleydi; çünkü O, resmi ziyaretlerin gerektiği durumlar dışında elçilerle görüşmez, özel davetlerde bulunmazdı. Ne kıskançlıklara, ne çekememezliklere yol açacağını pek iyi bildiğinden, hiç kimse için bu kuralın dışına çıkmazdı.

Sonra Atatürk, diplomatik temsilcilerin kendisine değil, Dışişleri Bakanına başvurması gerektiğini açıkça belli ederdi. Bu kesin tutumunun haklı nedenleri vardı, çünkü kendisinin dışarıya karşı Cumhurbaşkanı olarak görevleri icra değil, temsil görevleriydi. İcra görevi Hükümete aitti ve diplomatik temsilcilerle yapılan görüşme ve konuşmalar hakkında Cumhurbaşkanıya bilgi vermek gene Hükümetin yapması gereken bir işti.

Gene de, İtimatnamemi sunuşum, Kralın tahtı çıkışını haber verişim gibi resmi ziyaretlerde, söyleyeceklerimi söyleyip görevimi bitirince oturmamı

söylerdi ve konuşurduk Dışişleri Bakanı da hazır bulunurdu. Şüphesiz bunlar pek seyrek olaylardı; ama ben bu konuşmaları ilgi çekici ve çok faydalı bulurdum. Konuşmamız pek resmi geçerdi, ancak gene de arası sıra kişisel bir yakınlaşma olur, birbirimizi ölçüp tartmak için fırsat bulmuş olurduk... Genel olarak Türkçe konuşurdu; ben bu dili pek az bildiğimden Dışişleri Bakanı tercüme ederdi. Arada bir Fransızca kullandığı olurdu; Fransızcası akıcı değildi ama meramını anlatabilirdi.

Yılda bir kere kabul verirdi, o da 29 Ekim Cumhuriyet bayramının akşamı. O sabah, Büyük Millet Meclisi'nde üniformalarını giymiş yabancı devlet elçilerini ve elçilik ileri gelenlerini sırayla huzura alıp, tebrikleri kabul etmişti. O günün akşamı bakanların, mebusların, yüksek rütbeli subay ve memurların, tanınmış kişilerin ve kordiplomatığın hazır bulunduğu büyük, zengin bir davet düzenlenirdi. Kordiplomatik mensupları ayrı bir odaya alınır ve orada Cumhurbaşkanı kendisine çok yakışan o ağırbaşlı haliyle herkesi ayrı ayrı selamladıktan sonra bir koltuğa oturur, yaveriyle hazır bulunanlardan bazılarını çevresindeki topluluğa katılmaya davet ederdi.

Sabahın erken saatlerine kadar süren bu akşam, Atatürk'ün akşamıydı. Çok eğlenirdi, ancak gene de daha önce sözünü ettiğim sınav usulünü burada de elden bırakmazdı. Bu bayram akşamlarından sonuncusu 29 Ekim 1937'de idi. O gün beş saat kadar Atatürk'ün yanında kaldım; bu benim için, Onun zihnini bir konuya verebilmekteki olağanüstü gücünü görmek bakımından büyük bir fırsat oldu. Çevresine her yeni gelen kimseye söyleyecek, ya da ondan sorup öğrenecek bir şey buluyordu. Konuşması bir an bile sudan, hafif konulara yönelmedi. Söylediği her sözün güttüğü bir amaç vardı; sözlerinin gerisinde sürekli bir maksat, yorulmak bilmeyen bir soruşturup öğrenme isteği sezilirdi.

Konuşmamda sizlere Atatürk'ün kahvaltıda neler yediğinden, elbiselerini kime diktirdiğinden, ne marka dış macunu kullandığından niçin söz etmediğimi artık anlamışsınızdır sanırım. Ben de bilmiyorum ve zaten ne önemi var bunların?

Ben burada Atatürk'ü bir insan olarak ele aldım ve bu konuda son bir söz söyleyeceğim. Yumuşak bir adam değildi, çünkü hayatı çetin mücadelelerle yoğrulmuştu. Fakat âdildi. Kesin düşünceleri vardı, ancak başkalarını dinlemeye her zaman hazırды... Çevresinden bağlılık bekler ve bunu hak ederdі. Kazandığı kuvvet hiçbir zaman başını döndürmedi. Küçüklük nedir bilmezdi. Her şeyden önce Türk ulusunun iyiliğini düşünür ve bunu barışta, güvenlikte, ilericilik ve kardeşlikte bulurdu, savaş ve fetihle değil. Sert görünüşüne, çabuk uygulanan bir kimse olmayışına rağmen çevresinden saygı görmek ihtiyacını derinden duyduğunu sanıyorum. Serinkanlılıkla düşünebilmek insanlara karşı duygusuz olmak değildir.³²

SIR PERCY LORAINЕ HAKKINDA BİLGİ NOTU

5 Kasım 1880 doğumlu Percy Loraine, Eton Koleji (1893-1899) ve Oxford New Kolej (1899-1901) gibi tanınmış İngiliz kurumlarında eğitimini tamamlamıştır. Oxford'da okurken bir yıl boyunca İngiliz ordusunda teğmen rütbesiyle Güney Afrika Savaşı'na katılmıştır (1901-1902). Daha sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığı sınavını kazanarak diplomatlık mesleğine girmiştir.

İlginçtir; Loraine, daha önce de ilk dış görev olarak Türkiye'de bulunmuştur.

³² *Türk Dili*, Cilt XIV, Sayı 158 (1 Kasım 1964), s. 109–113'te yayınlanan Ünal Aytür tercümesinden aktarılmıştır./HÖ.

Lorraine, 1904-1907 arasında üç yıl boyunca İstanbul Ataşeliği görevinden sonra; 1907'de üçüncü kâtip olarak gittiği Tahran'dan; 1909 yılında ikinci kâtipliğe yükseltilerek önce Roma'ya atanmış; 1911 yılında Pekin'de; ardından 1912-1916 arasında Paris'te görev yapmıştır. 1916 yılında kısa süre Madrid'de birinci kâtiplik; 1919'da ise Paris Konferansındaki İngiliz Heyeti'nde kâtiplik ve hemen ardından Varşova birinci kâtipliği ve 1933'te Ankara'da halefi olacağı İngiltere'nin Budapeşte Özel Temsilcisi Sir George Clerk'in yardımcılığı (Ekim-Aralık 1919) görevinde bulunmuştur.

Lorraine, 1921-1926 arasında Tahran'da maslahatgüzar olarak görev yapmıştır.

Sonra sırasıyla Atina Elçisi (1926-1929); Mısır ve Sudan Yüksek Komiseri (1929-1933); Türkiye Büyükelçisi (1933-1939); İtalya Büyükelçisi (1939-1940) ve İtalya'nın İngiltere'ye karşı savaşa katılması nedeniyle döndüğü Londra'da 1941 yılında Dışişleri Bakanlığından emekli olmuştur.³³

³³ Sir Percy Lorraine'in Atatürk'e tanıklığı ve anlatma çabası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Hikmet Özdemir, *Atatürk'ün Ardından/Sir Percy Lorraine'in Tanıklığı ve Çabası*, (İstanbul Remzi K., 2010).

